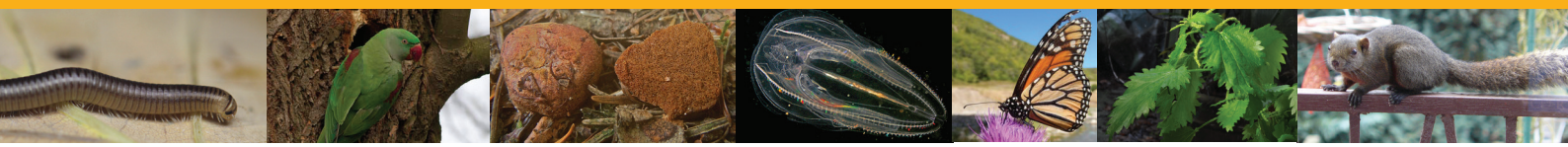
Kijk op exoten

nummer 11, januari 2015

Met exoten worden uitheemse soorten aangeduid die Nederland niet op eigen kracht kunnen bereiken, maar door menselijk handelen (transport, infrastructuur) hier in de natuur terecht zijn gekomen of dat in de nabije toekomst dreigen te doen. Soorten die Nederland op eigen kracht bereiken vanuit hun natuurlijke verspreidingsgebied, bijvoorbeeld door klimaatverandering, zijn geen exoten. Exoten leiden in de meeste gevallen niet tot grote problemen; slechts een beperkt aantal vertoont invasief gedrag door een explosieve ontwikkeling na vestiging. Invasieve exoten kunnen een bedreiging vormen voor de inheemse biodiversiteit, volksgezondheid of veiligheid.

Voorwoord

De exotenwaarnemingen die vrijwilligers en professionals melden hebben waarde. We zijn daarmee in staat de ontwikkeling te volgen van bekende en nieuwe exoten in ons land. Het overgrote deel van de exoten wordt niet bestreden, maar voor enkele soorten wordt besloten te proberen de populatie in een vroeg stadium te verwijderen. De reden hiervoor is dat de kans groot is dat de exoot in kwestie forse schade gaat veroorzaken aan met name natuur, maar mogelijk ook economie of volksgezondheid. De afgelopen jaren is hiertoe besloten voor o.a. de Pallas' eekhoorn (Weert e.o.) en de Amerikaanse brulkikker (Baarlo).

Sinds eind 2011 zijn onder leiding van de Zoogdiervereniging ongeveer 250 Pallas' eekhoorns weggevangen in Weert en de bossen daaromheen. Op dit moment zijn er al ruim een jaar geen Pallas' eekhoorns of verse vraatsporen meer waargenomen. Het lijkt er dus op dat de populatie (zo goed als) weg is uit dat gebied. Deze winter wordt nog een nieuw vraatsporenonderzoek gedaan in de omgeving Weert en net over de grens in België. Een vergelijkbare actie vindt plaats in Baarlo, waar de Amerikaanse brulkikker is bestreden. In twee grote particuliere vijvers zijn enkele duizenden, vooral brulkikkerlarven maar ook volwassen brulkikkers weggevangen. e-DNA onderzoek door RAVON laat zien dat beide vijvers nu waarschijnlijk vrij zijn van Amerikaanse brulkikkers.

Deze acties laten zien dat het mogelijk is relatief kleine populaties exotische dieren te verwijderen en zo schade te voorkomen. Voorwaarde is wel dat deze kleine populaties snel in beeld komen. Meldingen van exotische planten en dieren blijven daarom ook in de toekomst zeer welkom.

Wiebe Lammers, Team Invasieve Exoten (NVWA)

Inhoud

Haagse kronkel	**2**
Amerikaanse ribkwal	**3**
Salamandersterfte (*Bs*)	**4**
Exotische truffels	**5**
Zuidelijke brandnetel	**6**
Parasiet monarchvlinder	**8**
Informatie exotische vissen, amfibieën en reptielen beter ontsloten	**9**
Ranavirus, een serieuze bedreiging	**9**
Grote alexanderparkiet	**10**
Update exotische eekhoorns	**12**

De Haagse kronkel, *Cylindroiulus apenninorum*

Matty P. Berg, EIS Kenniscentrum Insecten, Vrij Universiteit Amsterdam & Rijksuniversteit Groningen

Miljoenpoten staan niet bekend om hun goede verspreidingsvermogen. Enkele soorten vertonen zwerfgedrag, waarbij een groot deel van de populatie vaak massaal op een plek bij elkaar komt, zoals langs huismuren of hoekjes bij schuren. Het merendeel van de soorten beweegt echter gedurende hun korte leven op de schaal van een hectare. Exotische soorten moeten het dan ook hebben van passief transport, met name door de mens. Bekende voorbeelden zijn miljoenpoten die vanuit de tropen bij ons in tropische kassen terecht zijn gekomen door uitwisseling van plantenmateriaal in potgrond. Deze soorten weten de stap naar de vrije natuur niet te maken; daarvoor is het buiten nog steeds te koud. Er is een soort, de Haagse kronkel (*Cylindroiulus apenninorum*) die wel buitenshuis is te vinden en in het verleden in Nederland is ingevoerd. Zoals de wetenschappelijke naam al doet vermoeden is het oorspronkelijke leefgebied van deze miljoenpoot de Apennijnen in Italië. Buiten Italië en Nederland is de soort nog nooit gemeld.

Haagse kronkel in Nederland

De eerste waarneming van *C. apenninorum* dateert van 31 maart 1926 toen enkele exemplaren werden aangetroffen in het Haagse Bos te Den Haag; vandaar de prachtige Nederlandse naam. In 1928 volgden waarnemingen in Raaphorst in Wassenaar en in 1973 in Baarn op de stuwwal van de Utrechtse heuvelrug. Vanaf het eind van de jaren 1990 is begonnen met het in kaart brengen van miljoenpoten in heel Nederland. De hernieuwde inventarisatie-inspanning bracht aan het licht dat de soort in Den Haag en omstreken algemeen voorkomt langs de binnenduinrand, maar ook leeft in het Kralingse Bos te Rotterdam (2002) en enkele parken in Alkmaar (2006). Recent is de Haagse kronkel ook bij Driebergen-Rijsenburg verzameld in het Driebergsebos, niet ver van Baarn. Of dit recente uitbreidingen zijn of dat de Haagse kronkel hier al langer voorkomt is niet duidelijk. De gegevens tonen aan dat *C. apenninorum* al bijna 90 jaar in Nederland voorkomt.

Herkenning

De Haagse kronkel is gemakkelijk te herkennen. Het lichaam is glanzend donkerbruin van kleur, slangvormig, onbehaard en ongeveer 2-3 cm lang. Het lichaam heeft meer dan 30 segmenten, die alle rolrond van vorm zijn. Het eerste segment achter de kop is even breed als de kop zelf. Het lichaam eindigt in twee staartpunten, een aan de bovenkant en een aan de onderkant van het lichaam. De onderste staartpunt bestaat uit een verlengde anaalschub. Dit is een uniek kenmerk ten opzichte van andere slangvormige miljoenpoten die geen of een enkele staartpunt dragen en een anaalschub hebben die niet buiten het lichaam uitsteekt.

De Haagse kronkel uit het Driebergsebos. (Foto: Anne Krediet)

Effecten op bodembiodiversiteit

In het buitenland zijn enkele miljoenpoten geïntroduceerd die aanzienlijke schade en ongemak kunnen veroorzaken. Ze komen plaatselijk in zeer hoge dichtheden voor en verdrijven inheemse miljoenpoten. In hoge dichtheid veroorzaken ze schade aan landbouwgewassen, met name aan zaailingen, en beplanting in tuinen en parken. Deze soorten kenmerken zich vaak door een hoge mate van mobiliteit en ongevoeligheid voor droogte en hitte. De Haagse kronkel is ook een warmteminnende soort die goed tegen droogte kan. Bijna alle vindplaatsen liggen op zandgrond (of opgespoten zand in de steden), wat met name in de zomermaanden flink kan uitdrogen. Toch bereikt deze miljoenpoot nooit hoge dichtheden. Er worden meestal maar enkele tot tientallen exemplaren waargenomen op een locatie. Ook zijn er geen aanwijzingen dat deze soort zich verder sterk aan het uitbreiden is of dat lokaal andere miljoenpoten in hun voortbestaan worden bedreigd door de aanwezigheid van de Haagse kronkel. Er lijkt vooralsnog dus geen risico voor de inheemse flora en fauna te bestaan.

Amerikaanse ribkwal neemt nog steeds toe

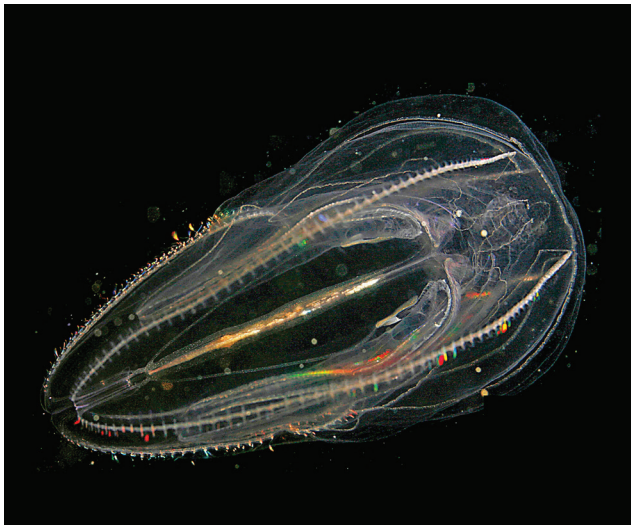
Adriaan Gmelig Meyling (Stichting ANEMOON)

Uiterlijk

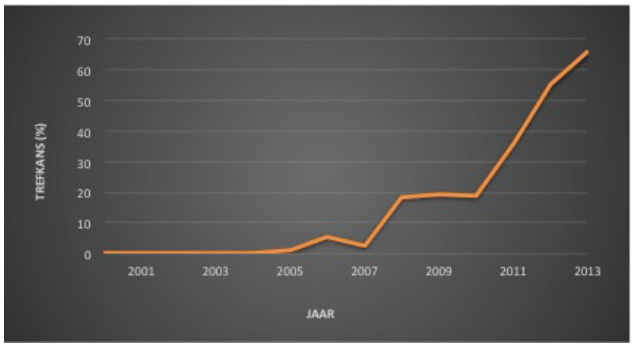
De Amerikaanse ribkwal (*Mnemiopsis leidyi*) heeft een glashelder geleiachtig lichaam dat tot 15 centimeter lang kan worden. Het lichaam heeft aan weerzijde twee bewegelijke lepelvormige lobben. Als de dieren de lobben sluiten en tegen het lichaam aandrukken zijn ze gloeilamp-vormig, maar als ze de lobben naar buiten toe bewegen zijn ze vanaf de zijkant bezien klokvormig. Er zijn acht rijen met een aaneenschakeling van zwemplaatjes, de zogenaamde ribben. Er zijn vier korte en vier lange rijen. Wanneer ze beschenen worden door een duiklamp tonen de zwemplaatjes mooie regenboogachtige kleuren (zie foto).
In het bovenste deel van het lichaam, boven de centrale holte ligt een evenwichtsorgaantje, de zogenaamde statocyst. Dit orgaantje is tijdens het duiken niet gemakkelijk te zien, maar is op foto's wel vaak zichtbaar. Het dier heeft twee tentakels die aan één kant franje hebben.

Te verwarren met

De Amerikaanse ribkwal (ook wel Amerikaanse langlob-ribkwal genoemd) lijkt sterk op de Kortlob-ribkwal (*Bolinopsis infundibulum)*, die van oorsprong ten noorden van Nederland voorkomt en in onze kustwateren slechts zelden wordt waargenomen, maar wel als inheemse soort wordt beschouwd. Bij de Kortlob-ribkwal ligt de rand van de holte onder de lobben duidelijk lager dan het evenwichtsorgaantje.

Amerikaanse ribkwal. (Foto: Arjan Gittenberger)

Trefkans op één of meer Amerikaanse ribkwallen tijdens een duik in Oosterschelde of Grevelingen op een willekeurige duiklocatie op een willekeurig moment in het jaar. Bron: Stichting ANEMOON (2014), gebaseerd op waarnemingen gedaan in het kader van het Monitoringproject Onderwater Oever (MOO).

Verspreiding

De Amerikaanse ribkwal komt oorsprong uit estuariene gebieden aan de Atlantische kusten van Noord- en Zuid-Amerika. De soort werd na de introductie in de Zwarte Zee in 1982 waargenomen in de Zee van Azov, de Zee van Marmara, de Egeïsche Zee en in een deel van de oostelijke Middellandse Zee. In 1997 kwam de soort ook massaal voor in de Kaspische Zee. In 2005 werd de Amerikaanse ribkwal in het Grevelingenmeer aangetroffen. Daarna volgden waarnemingen in Oosterschelde, Westerschelde, Waddenzee en Noordzee. Inmiddels is het ook in het brakke Noordzeekanaal een algemene soort, die van daaruit zelfs tot in de Amsterdamse grachten is doorgedrongen.

Habitat

De dieren leven vrij in de waterkolom. Ze bewegen zich sierlijk voort door de zwemplaatjes in een golfpatroon naar beneden te slaan. De soort is niet kritisch qua zoutgehalte, temperatuur en waterkwaliteit en komt voor in een breed scala van kusthabitats.

Schadelijk

De dieren kunnen zicht zeer snel voortplanten. Ze zijn in staat grote hoeveelheden plankton, larven, viseieren en sperma te verorberen en per dag tien keer het eigen lichaamsgewicht weg te vangen. Hele ecosystemen kunnen daardoor ernstig worden verstoord. Op diverse plaatsen in de wereld heeft de komst van Amerikaanse ribkwal grote nadelige gevolgen gehad voor de visstand en daarmee voor de visserij en de economie.

Toekomst

Onderzoek heeft aangetoond dat het massale optreden in het Noordzeekanaal, de Waddenzee en de Zeeuwse wateren nu al een grote ecologische impact heeft op deze ecosystemen. Gezien de trend ligt het in de verwachting dat de soort nog verder zal toenemen. Verwacht wordt ook dat de klimaatveranderingen een verdere toename zullen versterken. Als de problemen te groot worden is het mogelijk om natuurlijke vijanden van de Amerikaanse ribkwal in te voeren en zo deze soort te bestrijden. Positieve effecten zijn echter zeker niet te garanderen en de kans is groot dat het middel op den duur nog erger is dan de kwaal.

Salamandersterfte? Meld het ons!
Batrachochytrium salamandrivorans: we blijven alert

Annemarieke Spitzen, RAVON

De in 2013 ontdekte amfibieschimmel doodt salamanders binnen een kort tijdsbestek. Kikkers en padden blijven ongemoeid. Hoe snel verspreidt de schimmel zich? Welke soorten worden als eerste getroffen?

De verwachting is dat binnen 20 – 25 jaar salamanderpopulaties in Europa sterk achteruit zullen gaan, als gevolg van deze chytrideschimmel*. Via korte artikelen in allerlei natuurtijdschriften hebben we eind vorig jaar geprobeerd dit probleem onder de aandacht te brengen van natuurminnend Nederland.

Alpenwatersalamander. (Foto: Jelger Herder)

En ook hier plaatsen we nogmaals de oproep om niet te aarzelen contact op te nemen als u dode salamanders ziet.

Ook vragen we u om mee te doen aan de monitoring van salamanders, hoe beter we weten hoe het nu met ze gaat, hoe beter we een eventuele ineenstorting kunnen herkennen. Bij voorbaat dank!

**Martel et al. 2014. Science. DOI: 10.1126/science.1258268*

Meer lezen?
www.ravon.nl > Diensten > Onderzoek

Exotische truffels vinden hun weg naar Nederland

Menno Boomsluiter, Nederlandse Mycologische Vereniging

Vorig jaar werd bij toeval de uitgestorven gewaande Douglastruffel (*Rhizopogon villosulus*) gevonden in Drenthe. Deze truffel is eerder in 1960, 1989 en 1996 in Nederland gevonden. Truffels, worden weinig gevonden. Niet zo vreemd, omdat ze immers ondergronds groeien en vaak slechts bij toeval naar boven worden gewoeld door dieren.

Bijna alle truffels leven in symbiose met bomen en struiken. Veel soorten van het geslacht vezeltruffel (*Rhizopogon*) leven samen met verschillende dennensoorten (*Pinus*).
Er zijn echter ongeveer twaalf soorten bekend die exclusief met de Douglasspar samenleven. De Douglasspar komt van de westkust van Noord-Amerika. De Douglastruffel kan dus worden beschouwd als een exoot, gebonden aan de inmiddels in Nederland ingeburgerde Douglasspar.

Douglasvezeltruffel (Rhizopogon villosulus).(Foto: Rob Chrispijn)

Sporen van truffels worden niet door de lucht verspreid, maar door beesten en beestjes die aan de truffels knagen en deze elders weer uitpoepen. Het is niet waarschijnlijk dat er ooit levende en met Douglastruffel besmette Douglassparren in Nederland zijn geïmporteerd. Hoogstwaarschijnlijk is het zaad besmet met de sporen bij het rapen van kegels ten behoeve van de zaadwinning in het land van herkomst en is de Douglastruffel zo in Nederland terecht gekomen.

Dit lijkt vaker gebeurd, want in de meeste landen van Europa is de Douglastruffel wel eens gevonden.

Perigordtruffel. (Bron: Wikipedia)

Deze truffel is tegenwoordig zelfs op vrijwel alle continenten aanwezig. Zowel in Zuid-Amerika, Afrika en zelfs Australië is de soort aangetroffen in Douglassparplantages. Maar van alle exclusieve Douglastruffels is er maar één soort bekend in Nederland.

De Douglastruffel is niet de enige exoot onder de truffels die in Nederland kan worden waargenomen. Zo zijn er experimenten gaande met de eetbare Perigordtruffel. Vanuit Frankrijk zijn geënte eikenboompjes en hazelaars ingevoerd. Wellicht dat wij binnen enkele jaren deze dure delicatesse van Nederlandse bodem kunnen eten.

Een andere bron van exotische truffels zijn de speciale mycorrhizapoeders die aanbevolen worden om bomen en struiken een goede start te geven. De gebruiksaanwijzing vermeldt de soorten waarvan sporen in het product zijn opgenomen. De soortenlijst doet vermoeden dat het om een Amerikaans product gaat met onder andere verschillende tot nog toe niet in Nederland aangetroffen truffels.
Op de verpakking staat de exacte hoeveelheid sporen per soort vermeld. Zo zitten in elke milliliter 125.000 sporen van Douglastruffels, maar bijvoorbeeld maar 2 sporen van *Glomus brasilianum*. Deze laatste soort is een zogeheten Korreltruffel.

Wellicht dat u binnenkort in elke achtertuin wel een truffel kunt vinden.

Zuidelijke brandnetel, een mediterrane verstekeling

Ruud Beringen Fons Reijerse & Baudewijn Odé, FLORON

Tussen Overloon en Venray en in Amsterdam zijn in 2014 groeiplaatsen van de zuidelijke brandnetel (*Urtica membranacea*) ontdekt. Al in 2008 was deze soort aangetroffen in kuipen van Olijfbomen op het terrein van een importeur van mediterrane planten. Het is zeer waarschijnlijk dat deze soort Nederland heeft bereikt als verstekeling en is meegelift met uit Zuid-Europa ingevoerde kuipplanten. Geholpen door zachte winters heeft de zuidelijke brandnetel mogelijk de eerste stappen naar inburgering gezet.

Import van mediterrane kuipplanten

Het aanbod aan mediterrane planten zoals olijven, palmen, vijgen en citrusvruchten is de laatste decennia sterk uitgebreid. Deze planten worden veelal in Zuid-Europa (Spanje en Italië) in de volle grond opgekweekt en nadat ze een bepaalde grootte hebben bereikt met wortelkluit en al overgeplant in kuipen en naar West-Europa getransporteerd. Onbedoeld worden er, behalve de gekweekte planten zelf, ook diasporen van andere planten (zaden, knolletjes en sporen) en andere organismen (insecten) geëxporteerd. Bij een inventarisatie van enkele tientallen Belgische tuincentra werden er in 2008 in totaal meer dan 120 plantensoorten in kuipen aangetroffen, waarvan er 23 nog nooit eerder in België waren waargenomen. Bij een vergelijkbare inventarisatie in Nederland werden er in oostelijk Noord-

Mediterrane kuipflora met o.a. zuidelijke brandnetel in kuip met oleander. (Foto: Toon Verrijdt)

Figuur 1. Palmen met weelderige mediterrane ondergroei in een tuincentrum. (Foto: Toon Verrijdt)

Brabant bij een importeur en enkel tuincentra 42 soorten in kuipen met mediterrane planten aangetroffen. De soortensamenstelling van deze in Nederland en België aangetroffen "mediterrane kuipplantenflora" vertoonde een grote overeenkomst. Eén van de soorten die zowel in België als in Nederland voor het eerst bij deze inventarisaties werden aangetroffen was de zuidelijke brandnetel (*Urtica membranacea*). Nadat in 2011 deze plant al op één locatie in België verwilderd was aangetroffen werden er in 2014 ook in Nederland twee groeiplaatsen "in de volle grond" ontdekt. In Engeland was de soort al eerder in 2006 voor het eerst ontdekt.

Herkenning

De zuidelijke brandnetel onderscheidt zich van de grote brandnetel doordat zij zowel éénhuizig als éénjarig is. De grote brandnetel is (meestal) tweehuizig, de planten hebben of alleen mannelijke of alleen vrouwelijke bloeiwijzen. De grote brandnetel is overjarig met lange kruipende wortelstokken; de zuidelijke brandnetel is éénjarig en heeft een penwortel. Net als de zuidelijke brandnetel is ook de Kleine brandnetel zowel éénhuizig als éénjarig. De zuidelijke brandnetel onderscheidt zich van de kleine brandnetel doordat de mannelijke en vrouwelijke bloemen in aparte éénslachtige bloeiwijzen geplaatst zijn. Bij de kleine brandnetel bevat elke bloeiwijze zowel mannelijke als vrouwelijke bloemen. De bovenste bloeiwijzen zijn bij de zuidelijke brandnetel geheel mannelijk, langwerpig en voor de bloei vaak opvallend paars gekleurd. De kortere onderste bloeiwijzen bestaan geheel uit vrouwelijke bloemen. Een ander verschil is dat de steunblaadjes aan de bladvoet van

Figuur 3. Habitus van een Amsterdamse zuidelijke brandnetel, januari 2015. Inzet detail vrouwelijke bloeiwijze. (Foto's Baudewijn Odé).

Figuur 4. De karakteristieke afgeplatte, vliezig gerande onderzijde van de mannelijke bloeiwijze bij zuidelijke brandnetel. (Foto Baudewijn Odé).

de tegenoverstaande bladen bij de zuidelijke brandnetel twee aan twee vergroeid zijn, zodat er op elke knoop maar 2 steunblaadjes zijn tegen 4 steunblaadjes bij de kleine brandnetel. Alhoewel de zuidelijke brandnetel ook brandharen heeft, brandt zij aanzienlijk minder venijnig dan de kleine brandnetel. Een opvallend kenmerk van de zuidelijke brandnetel is dat de kort gesteelde mannelijke bloemetjes alleen op de bovenzijde van de afgeplatte, vliezig gerande bloeiwijzeas zijn ingeplant.

Verspreiding en standplaats

De zuidelijke brandnetel is oorspronkelijk inheems in het gehele Middellandse Zeegebied. Verder komt zij voor in de kustgebieden van de Atlantische Oceaan van Portugal tot in Bretagne. De plant groeit samen met ander 1-jarigen op droge, stikstofrijke, ruderale plekken. In Frankrijk groeit zij o.a. samen met fijne kervel, kleine veldkers en zandraket; in Spanje o.a. met enkele recent hier opgedoken nieuwkomers als *Campanula erinus* en *Galium murale*; soorten die eveneens recent in Nederland zijn verschenen.

In Nederland is de zuidelijke brandnetel in juni 2014 aangetroffen in een ruderale bosrand ten zuiden van Overloon. De vele tientallen jonge planten, naast enkele oudere exemplaren, duidden erop dat de planten zich hier waarschijnlijk ter plekke hadden uitgezaaid. Waarschijnlijk zijn zaden of planten ooit door dumpen van tuinafval op deze plek terecht gekomen. Eind 2014 werd er in Amsterdam een grote groeiplaats van enkele honderden planten ontdekt in de Pijp. De planten groeiden hier zowel in geveltuintjes als tussen de stoeptegels. Gezien de omvang van de groeiplaats moeten de planten hier al langer dan een jaar staan. De groeiplaats in de Amsterdamse Pijp komt overeen met de Belgische groeiplaats in Gent en die in enkele Engelse steden (o.a. Warwick, London) waar de planten ook aan de voet van muren en tussen het plaveisel groeien.

Opmerkelijk is dat de Amsterdamse planten al begin januari in bloei stonden. Voor Frankrijk wordt als bloeitijd opgegeven maart-augustus; voor Spanje en Portugal februari-september. In Engeland zijn er midden april al rijpe vruchten waargenomen. De plant kan mogelijk, ook al omdat ze als windbestuiver voor bestuiving niet afhankelijk is van insekten, een groot deel van het jaar bloeien en zaad zetten. Op de beide Nederlandse groeiplaatsen lijkt de plant zich dan ook uitgezaaid te hebben. Of de zuidelijke brandnetel zich ook na een aantal strenge winters, ook buiten het stedelijk gebied, zal weten te handhaven moet echter nog blijken. Alhoewel de soort, voor zover bekend, nergens een reputatie heeft als lastig onkruid, is het toch goed de soort te blijven volgen. Dus blijf alert en geef je waarnemingen door.

Voor literatuurverwijzingen en verspreiding zie:
http://www.verspreidingsatlas.nl/8003

Exoot bedreigt monarchvlinder

Kars Veling, De Vlinderstichting

Soms kunnen exoten onverwachte gevolgen hebben voor inheemse planten en dieren. Hier het voorbeeld van de monarchvlinder in de Verenigde Staten.

De monarchvlinder (*Danaus plexippus*) is bedreigd. Deze trekvlinder komt in heel Noord-Amerika voor en plant zich voort op de zijdeplant (*Asclepia incarnata*). In het najaar vliegen ze naar Mexico, waar ze met vele duizenden bijeen de winter doorbrengen. De monarchvlinder heeft het moeilijk. Doordat veel gewassen door genetische manipulatie resistent zijn gemaakt tegen herbiciden worden deze middelen meer gebruikt en een 'onkruid' als die zijdeplant is daarvan de dupe.

Om de prachtige vlinder te behouden planten veel mensen daar nu zijdeplanten in hun tuin, zodat de rupsen van de monarchvlinder daar kunnen overleven. Doordat de inheemse *Asclepia* moeilijker te verkrijgen is dan de exotische *Asclepia curassavica* wordt in tuinen vooral deze laatste gebruikt. Deze groeit het hele jaar door, in tegenstelling tot de inheemse soort die ieder jaar voor de winter afsterft.

Boven: Monarchvlinder. (Foto: Kars Veling)
Linksonder: Rups monarchvlinder. (Foto: Chris van Swaay)

De monarchvlinder die normaal gesproken in het najaar wegtrekt naar Mexico en daar overwinterde blijft nu in het zuiden van de VS en kan zich min of meer jaarrond voortplanten en dit heeft onverwachte gevolgen. Er is namelijk een parasiet die zorgt voor grote sterfte onder de monarchvlinder. De aangetaste vlinders kunnen hun soortgenoten infecteren. De zieke en zwakke dieren haalden echter nooit de overwinteringsplaatsen in Mexico. Nu overleven veel ook geïnfecteerde vlinders en deze verspreiden dus veel meer de parasiet. Bovendien verdwenen ieder jaar veel van de parasieten met het afsterven van de inheemse zijdeplant. Op de exoot overleven ze. Het gevolg is dat er 5 tot 7 maal meer sterfte is onder de monarchvlinders die niet meer wegtrekken en dit vormt een extra bedreiging voor de vlinder.

De vlinderliefhebbers, die met de beste bedoelingen proberen de vlinder te helpen, blijken dus juist een extra bedreiging te vormen!

Meer informatie
http://www.natuurbericht.nl/?id=13089

Informatie exotische vissen, amfibieën en reptielen beter ontsloten

Op www.ravon.nl (> Infotheek > Soortinformatie) heeft RAVON de informatie over exotische vissen, amfibieën en reptielen geactualiseerd en zijn een aantal prioritaire invasieve exoten toegevoegd. Het gaat om bondige teksten, maar via de toegevoegde links naar relevante risicoanalyses kunnen mensen die behoefte hebben aan diepgravender informatie, die ook eenvoudig vinden.

Zes vissen zijn nieuw op de RAVON-site: Aziatische modderkruiper, Amoergrondel, groene zonnebaars, grootbekforelbaars, zwartbaars en bluegill oftewel blauwkeelzonnebaars. De teksten van andere exotische vissoorten zijn nu eveneens voorzien van links naar relevante publicaties.

Ook de teksten over Amerikaanse brulkikker, Italiaanse kamsalamander, roodwangschildpad en overige exotische schildpadden zijn volledig herzien en links naar de beschikbare herkenningskaarten zijn toegevoegd. Kleine aanpassingen vonden plaats in de informatie over springkikker en Russische rattenslang.

Jeroen van Delft, RAVON

Russische rattenslang. (Foto: Jelger Herder)

Ranavirus, een serieuze bedreiging

Annemarieke Spitzen, RAVON

Ook in 2014 werden we helaas geconfronteerd met nieuwe ranavirus-uitbraken. Dankzij oplettende vrijwilligers zijn de kenmerkende, abnormale sterftes opgemerkt en konden deze worden onderzocht. Het absolute dieptepunt was een uitbraak in een poel met knoflookpadden in Limburg. Tegelijkertijd publiceerden onderzoekers* dat een uitbraak van ranavirus niet alleen individuele soorten treft, maar dat hele amfibiegemeenschappen hierdoor in elkaar kunnen storten.

In maart 2015 zal er een webpagina komen met hierop informatie over de verspreiding van ranavirus in Nederland. Hier wordt nu, onder meer in het kader van dit Signaleringsproject, aan gewerkt.

Graag ontvangen we uw waarnemingen van opvallende sterfte (kikkers, padden en salamanders). Immers, alleen door het delen van informatie kunnen we de verspreiding van het virus in kaart brengen en de verspreidingsroutes onderzoeken. Bij voorbaat dank!

**Price et al. 2014. Current Biology. DOI: 10.1016/j.cub.2014.09.028*

Meer lezen?
www.ravon.nl > Diensten > Onderzoek

De grote alexanderparkiet in Nederland

André van Kleunen & Olaf Klaassen, Sovon Vogelonderzoek Nederland

De laatste jaren heeft de sterk gegroeide populatie halsbandparkieten veel aandacht gehad. Minder bekend is dat er naast deze soort nog zo'n 36 soorten parkieten vrij vliegend in het wild zijn vastgesteld in Nederland. Hoewel zich van de meest soorten geen blijvende populaties in Nederland hebben gevestigd, heeft een handje vol soorten in Nederland gebroed. Eén van die soorten is de nauw aan de halsbandparkiet verwante grote alexanderparkiet.

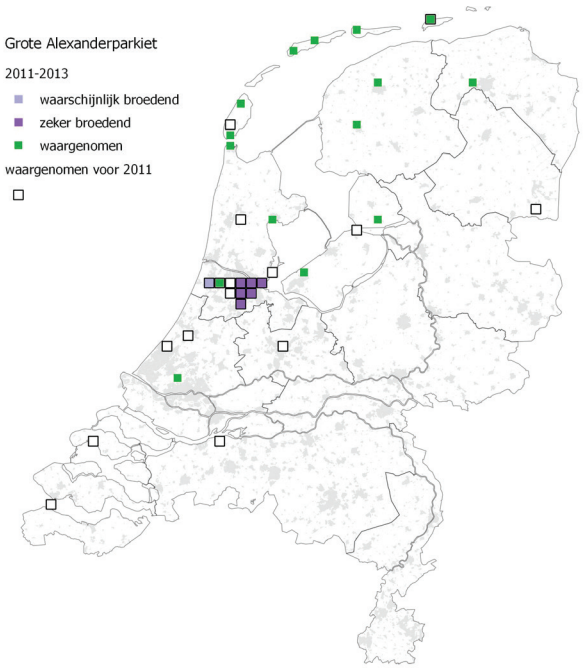
Herkenning, status en ecologie

De grote alexanderparkiet (*Psittacula eupatria*) onderscheidt zich van de halsbandparkiet onder meer door een groter formaat (50-62 cm versus 37-43 cm voor halsbandparkiet) en snavel, een bordeauxrode vlek op de schouders en de zwaardere roep.

Het natuurlijke verspreidingsgebied van de grote alexanderparkiet strekt zich uit van India tot in Vietnam. De soort bezet daar allerlei typen bosrijke gebieden, inclusief agrarisch gebied, soms tot 1600 m hoogte. De soort is er afgenomen door habitatverlies, vervolging (i.v.m. landbouwschade) en vangst voor (illegale) handel. Sinds kort staat de soort daarom op de Internationale Rode Lijst van bedreigde vogelsoorten van de IUCN, geclassificeerd als "gevoelig".

Grote alexanderparkietvrouw bij nestholte, Sloterpark Amsterdam, 23 maart 2014. (Foto: Harvey van Diek)

Daarnaast komen uitheemse populaties van de soort voor in diverse landen in het Midden-Oosten en is de soort waargenomen in Noord-Amerika en in diverse Europese landen. Vermoedelijk betreffen dit (nazaten van) uit gevangenschap ontsnapte/vrijgelaten vogels. Daar lijkt het huidige leefgebied overeen te komen met dat van de halsbandparkiet: stedelijke agglomeraties met bosjes en parken. Ook qua ecologie vertoont de grote alexanderparkiet veel overeenkomsten met de halsbandparkiet. Zo leeft de soort ook van zaden, bloemen,(nectar), jonge scheuten, knoppen en vruchten en ook wintervoer. De soort is holenbroeder. In zachthout-boomsoorten (palmen) kan de soort zelf gaten maken. Hij lijkt in Nederland vooral bestaande boomholen te bezetten (zoals inrottingsgaten) en kan die eventueel zelf vergroten.

Verspreiding en aantalsontwikkeling in Nederland

In Nederland dateert de eerste waarneming van de soort uit 1997, uit Amsterdam. Het eerste zekere broedgeval werd in 2006 vastgesteld, eveneens in Amsterdam. Sindsdien zijn vrijwel jaarlijks broedgevallen doorgegeven uit parken in Amsterdam en waarschijnlijke uit Haarlem. Daarbuiten duiken verspreid over het land voor kortere of lange tijd Grote Alexanderparkieten op, maar broeden is daar voor zover bekend niet vastgesteld. Het broedvoorkomen van de soort landelijk wordt niet vlakdekkend gevolgd. Telgegevens van proefvlakken in Amsterdam en losse meldingen wijzen op een toename van de soort sinds het eerste zekere broedgeval in 2006. Wel zijn de doorgegeven aantallen nog klein. In 2011-2013 ging het om respectievelijk 6, 9 en 8 territoria en op basis van tot nu toe (december 2014) ontvangen resultaten ging het in 2014 om minimaal 11 territoria.

Net als de halsbandparkiet bezoeken grote alexanderparkieten gemeenschappelijke slaapplaatsen.
Deze zijn gelegen bij slaapplaatsen van halsbandparkieten, waarbij ze soms apart van de halsbandparkieten zitten. Sinds 2009/10 worden in Nederland jaarlijks simultaan-slaapplaatstellingen van halsbandparkieten uitgevoerd in het winterhalfjaar. Hierbij wordt ook de grote alexanderparkiet meegenomen en sinds 2012/13 wordt hierop gericht gemonitord met aparte tellingen. Het leeuwendeel van de grote alexanderparkieten is vastgesteld op de slaapplaats in het Oosterpark in Amsterdam. Soms overnachten kleine aantallen (<10) in Haarlem.

De aantallen waren in 2009/10-2012/13 vrij stabiel rond de 60 exemplaren. 2013/14 laat ineens meer dan een verdubbeling zien tot 145 ex. Ook recent uitgevoerde tellingen in het Oosterpark laten grote aantallen zien (205 exemplaren in augustus 2014 en in januari 2015 142 exemplaren).

De werkelijke aantallen kunnen mogelijk hoger liggen, omdat kleine aantallen grote alexanderparkieten op andere slaapplaatsen van halsbandparkieten over het hoofd kunnen worden gezien. Bovendien blijken de vogels buiten de broedtijd niet geheel gebonden aan slaapplaatsen, getuige waarnemingen van vogels die in boomholen overnachten.
Hoewel niet uit te sluiten is dat in eerdere jaren slaapplaatsen van grote alexanderparkieten over het hoofd zijn gezien, wijzen de slaapplaatstellingen evenals het toegenomen aantal meldingen van broedterritoria erop dat de soort in aantallen toeneemt in Nederland. Ook in omringende landen zijn groeiende populaties van deze soort, zoals in België in Brussel (c 1000 exemplaren) en in Duitsland in Wiesbaden (70 paar). Voorts is er een kleine vrij stabiele populatie in Keulen (10-15 broedpaar).

Ontwikkelingen volgen

De toekomstige ontwikkelingen van de populatie van deze soort in Nederland willen we graag blijven volgen. We willen mensen daarom oproepen om bij slaapplaatsen van halsbandparkieten te letten op grote alexanderparkieten en uiteraard nieuwe slaapplaatsen (ook van Halsbandparkieten) aan ons door te geven. Bij slaapplaatstellingen is het het handigst om de invliegende vogels te tellen en bij gemengde groepen te focussen op één soort. Op de slaapplaats in het Oosterpark in Amsterdam blijken grote alexanderparkieten vaak eerder bij de slaapplaats aan te komen dan halsbandparkieten. Ze vallen in de vlucht op door het grotere formaat dan halsbandparkieten en ze vliegen wat langzamer rondjes bij de slaapplaats.
We willen ook een beter beeld krijgen van het broedvoorkomen van de soort. Waarnemingen die wijzen op broedterritoria/broedgevallen kunt u aan ons door geven via onze website www.sovon.nl.

Tenslotte bedanken we alle waarnemers voor het doorgeven van waarnemingen en slaapplaatstellingen van grote alexanderparkieten. We bedanken voorts Diederik Strubbe voor het verstrekken van informatie over het voorkomen van de soort in België en Frank van Groen voor het geven van informatie over de slaapplaats in het Oosterpark in Amsterdam.

Meer informatie:
https://www.sovon.nl/nl/content/exoten
https://www.sovon.nl/nl/content/slaapplaatstelling

Update exotische eekhoorns

Vilmar Dijkstra, Zoogdiervereniging

Afgelopen jaren hebben we met enige regelmaat een exotische eekhoorn in deze nieuwsbrief behandeld. We gaan nu eens kijken hoe de ontwikkelingen de afgelopen tien jaren zijn geweest voor exotische eekhoorns als groep en lichten de belangrijkste soorten er uit.

In werking treden positieflijst

We komen dit jaar in een bijzondere situatie terecht, aangezien de intentie van de overheid is om op 1 februari 2015 de positieflijst voor zoogdieren in werking te laten treden. Daardoor mogen minder eekhoornsoorten verhandeld en gehouden worden. De soorten waarbij dat na 1 februari nog wel mag, mogen alleen onder bepaalde voorwaarden gehouden worden. Op langere termijn zal dat waarschijnlijk tot gevolg hebben dat er minder exotische eekhoorns als huisdier gehouden worden. Daardoor mag verwacht worden dat ook minder dieren ontsnappen of losgelaten worden. Op korte termijn kan het gevolg zijn dat er een piek ontstaat van waarnemingen van exotische eekhoorns in het wild, omdat mensen van de soorten die verboden zijn af willen. In principe is er echter een overgangsregeling, waarbij exemplaren van soorten die verboden gaan worden en die men nu al in bezit heeft, nog wel gehouden mogen worden, maar men mag er niet meer mee fokken.

Aantal en locatie van de meldingen

In figuur 1 wordt een overzicht weergegeven van het aantal gevalideerde meldingen van exotische eekhoorns in Nederland in de afgelopen 10 jaar. Het gaat daarbij om ruim 900 meldingen, verdeeld over twaalf soorten. Van de Pallas' eekhoorn en de Siberische grondeekhoorn komen verreweg de meeste meldingen binnen. Dat is natuurlijk niet zo verwonderlijk aangezien dat de enige exotische soorten zijn waarvan we in Nederland zich voortplantende populaties in het wild hebben.

Pallas' eekhoorn

Of er voor de Pallas' eekhoorn nog steeds sprake is van een zich voortplantende populatie, is echter maar de vraag. Sinds 2011 is de Zoogdiervereniging in opdracht van de overheid de enige populatie (die zich bij Weert bevindt), aan het wegvangen. Aan de meldingen in tabel 1 is goed te zien dat dit aardig lukt. Er zijn inmiddels bijna 250 dieren gevangen en de laatste vangst was in april 2013.

Pallas' eekhoorn. *(Foto: Ard van Roij)*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	totaal
Amerikaanse boomeekhoorn			1			2	11	20	19	6	**59**
Amerikaanse grondeekhoorn				1				1			**2**
Amerikaanse voseekhoorn							3				**3**
Chinese boomeekhoorn			1					1		1	**3**
Dertienstreep grondeekhoorn					1						**1**
Dorsalis eekhoorn			1		1						**2**
Grijze eekhoorn	4	1	2	1		2	1		1		**12**
Japanse eekhoorn				13	2		1	1		2	**19**
Pallas eekhoorn	6	6	8	26	68	26	76	204	17		**437**
Perny-eekhoorn						1					**1**
Roodstaart eekhoorn					4						**4**
Siberische grondeekhoorn	52	28	39	18	34	19	15	47	26	87	**365**
Totaal	**62**	**35**	**52**	**59**	**110**	**50**	**107**	**274**	**63**	**96**	**908**

We vermoeden dat er nog hooguit enkele exemplaren aanwezig zijn. Met behulp van inventarisaties naar vraatsporen aan bast van bomen en struiken wordt momenteel getracht de laatste exemplaren in beeld te krijgen. Mochten mensen in de omgeving van Weert een Pallas' eekhoorn waarnemen, dan is het erg belangrijk dat ze deze melden, zodat we die dieren kunnen wegvangen en zo kunnen voorkomen dat zich weer een populatie gaat vormen.

Siberische grondeekhoorn

Van de Siberische grondeekhoorn zijn in Nederland twee populaties aanwezig. Een bij Tilburg (vanaf 1972) en de ander bij Weert. Het grotere aantal waarnemingen in 2014 heeft niet zozeer te maken met een flinke toename in aantallen of verspreiding, maar is veroorzaakt door het onderzoek dat het Bureau van de Zoogdiervereniging in 2014 aan de populatie in Tilburg heeft uitgevoerd. In hoeverre deze soort schadelijk is voor onze natuur is niet duidelijk en daarom wordt er niet ingegrepen in deze populaties. Het Bureau van de Zoogdiervereniging heeft wel de intentie om meer onderzoek naar de Tilburgse populatie te doen, waaronder de eventuele effecten op de inheemse eekhoorn.

Figuur 1. Overzicht van gevalideerde waarnemingen van exotische eekhoorns in Nederland in de periode 2005-2014 (Bron: Waarneming.nl en NDFF))

Amerikaanse rode eekhoorn

Bij de Amerikaanse rode eekhoorn (ook Hudson eekhoorn genoemd) was het opvallend hoe de soort de laatste jaren relatief vaak en ook plotseling in de Nederlandse natuur opdook. Blijkbaar werden er vanaf 2010 op regelmatige basis vanuit Amerika dieren ingevoerd met als gevolg dat ontsnapte of losgelaten dieren over het gehele land in het wild werden waargenomen. Doorgaans betrof het daarbij eenlingen, maar in twee gevallen ging het om meerdere dieren tegelijk. Dat heeft echter niet geresulteerd in een vestiging, hoewel de bossen en het klimaat in Nederland wel geschikt zijn voor deze soort. In 2014 is het aantal meldingen flink afgenomen.

Determinatie niet altijd eenvoudig

Van de andere soorten wordt doorgaans maar af en toe een dier gemeld. Hoewel het best mogelijk is dat het voorkomen van een enkele soort wordt onderschat omdat hij niet goed wordt herkend. Zo komt de Japanse eekhoorn in vele kleurstellingen voor, waardoor hij niet altijd te onderscheiden is van onze inheemse eekhoorn. Ook zijn er nog enkele meldingen die niet gevalideerd zijn. Het gaat daarbij onder andere om meldingen van grijze en Pallas' eekhoorn. Het is echter gebleken dat bij deze soorten veel vergissingen worden gemaakt en er meestal sprake is van grijs- of donker gekleurde inheemse eekhoorns.

Exoten melden

Het is van groot belang dat waarnemingen van exoten worden gemeld, zodat er in onderzoek, beleid en beheer rekening mee gehouden kan worden. Gebruik hiervoor zoveel mogelijk de invoerportals Waarneming.nl, Telmee.nl en MijnVismaat.nl.

De portals van Waarneming.nl en Telmee.nl werken nauw samen en zorgen dat uw waarnemingen terecht komen in de Nationale Databank Flora en Fauna, zodat ze goed gebruikt kunnen worden.

Mijn VISmaat

Waarneming

Colofon

Eindredactie
Jeroen van Delft, Stichting RAVON

Lay-out & Vormgeving
Kris Joosten, Stichting RAVON

Nieuwsbrief digitaal ontvangen?
Meld u hiervoor aan via www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
024-7410600
kantoor@ravon.nl

De volgende nieuwsbrief Kijk op Exoten zal in april 2015 verschijnen.

VOFF

KNNV vereniging voor veldbiologie

Sportvisserij Nederland